

ВИЗНАЧАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Руслан Еннан,

магістр інтелектуальної власності, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук

Поряд з економічною, матеріальною діяльністю в будь-якому культурному суспільстві розвивається діяльність духовна, що має на меті створення нематеріальних, духовних благ. Більшість продуктів цієї діяльності отримують суспільне визнання, а згодом стають об'єктивними, суспільними благами та навіть набувають певної економічної, матеріальної цінності. У сучасному світі інтелектуальна, творча діяльність набуває дедалі більшого значення. Від того, наскільки значним є інтелектуальний потенціал суспільства та рівень його культурного розвитку, залежить успіх розв'язання поставлених перед ним соціальних і економічних проблем. Інтелектуальна діяльність є однією з форм життєдіяльності людини, сутнісною основою процесу створення інтелектуального продукту та відтворення інтелектуального капіталу.

Система права інтелектуальної власності тривалий час була об'єктом наукового та критичного аналізу, наукові дискусії щодо визначення сутності, природи, принципів права інтелектуальної власності розпочалися ще в середині XVIII століття і тривають донині. Проте сьогодні жодна із запропонованих концепцій, теорій або підходів до визначення природи, сутності та змісту права інтелектуальної власності, правовідносин інтелектуальної власності (інтелектуально-правових відносин) не є загальновизнаною чи домінантною у сучасній теорії права.

Певною мірою такій ситуації сприяло й те, що як у міжнародно-правових договорах у сфері інтелектуальної власності, так і в національному законодавстві країн світу, чітко не сформульовані фундаментальні та визначальні засади, принципи системи права інтелектуальної власності, хоча і встановлені деякі її елементи. Саме тому вбачається за доцільне вироблення фундаментальних, визначальних засад і принципів системи права інтелектуальної власності, визначення сутності, правової природи, функцій права інтелектуальної власності в сучасній вітчизняній правовій науці.

Інтелектуальна діяльність — це розумова (творча, духовна) праця людини в галузі науки, техніки, літератури, мистецтва, художнього конструювання тощо. Творча праця спрямована на створення та впровадження інновацій. Водночас її результатом є не лише новий інтелектуальний продукт, а й інтелектуальний розвиток особистості. Інтелектуальна діяльність втілюється та проявляється у певних результатах — інтелектуальних продуктах. При цьому не будь-яка інтелектуальна діяльність є творчою працею, водночас будь-який творчий результат — продукт інтелектуальної діяльності. *Творча діяльність* — це діяльність, унаслідок якої народжується щось якісно нове, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю. Творчість властива

лише людині, яка є єдиним суб'єктом творчої діяльності. Отже, творча діяльність — це поняття більш широке, ніж інтелектуальна діяльність.

Результати інтелектуальної діяльності, щодо яких здійснюється права охорона (що мають властивості охороноздатності), є об'єктами права інтелектуальної власності. До *видів інтелектуальної діяльності належать*: літературно-художня діяльність; науково-технічна діяльність і засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу, товарів і послуг. Специфіка відносин у сфері інтелектуальної власності полягає в тому, що вони стосуються інтелектуальної діяльності. Об'єктом цих відносин є результат *творчої діяльності*. Однак, не кожний результат творчої діяльності може бути об'єктом зазначених правовідносин, а лише визначений законом. Власне процеси розумової діяльності перебувають поза межами правового регулювання. Своєю чергою, результати цієї діяльності, що містять елементи творчості, є об'єктами правового регулювання. *Право інтелектуальної власності в об'єктивному значенні* — це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері створення, використання й охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності. *Право інтелектуальної власності у суб'єктивному значенні* — це право суб'єкта на використання та розпорядження належним йому відповідно до закону результатом інтелектуальної, творчої діяльності. У широкому сенсі під поняттям *«інтелектуальна власність»* необхідно розуміти права на результати інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, літературній та художній сферах. Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) від 16.01.2003 року у ст. 418 під *інтелектуальною власністю* розуміє право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності чи інший об'єкт права інтелектуальної власності,

визначений ЦК України й іншими законами України.

Уже не одне десятиліття багато дослідників наголошують на тому, що у змісті права інтелектуальної власності (виключних, інтелектуальних прав) та права власності (речового права) існують істотні, принципові відмінності, що позначається на принципово різних способах їх реалізації та захисту. Крім цього, неодноразово вчені-правники наголошували, що будь-які спроби штучно пристосувати механізми речових прав (права власності) до обслуговування сфери інтелектуальної, творчої діяльності, виявилися безуспішними та безперспективними. Так звана «пропріетарна» концепція, що виникла на межі XVIII–XIX століть у Франції, відповідно до якої все зроблене людиною — чи то матеріальні об'єкти, чи то результати творчої праці — визнається її «найсвятішою власністю», а людина має виключне право розпоряджатися результатами власної творчої праці, логічним наслідком чого стало закріплення у французькому законодавстві понять *«літературна власність»*, *«промислова власність»*, *«інтелектуальна власність»*. За тих часів право власності здавалося найкращою конструкцією, під яку намагалися пристосувати та «втиснути» нову категорію — права на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Проте подальший розвиток *права інтелектуальної власності* виявляв все більше й більше відмінностей й суперечливостей між правом власності (речовим правом) та правами на результати інтелектуальної діяльності.

Згідно зі ст. 419 ЦК України, *право інтелектуальної власності та право власності на річ* не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. Своєю чергою, перехід права на річ не означає переходу права власності на річ. Отож, *право інтелектуальної власності* — це одна категорія, а право власності

на матеріальний об'єкт (виріб), у якому втілений твір, винахід, корисна модель тощо — це зовсім інша категорія. Більшість дослідників справедливо зазначають, що правовий режим власності (речових прав), який традиційно пов'язаний з фізичними об'єктами і передбачає правомочність володіння, користування та розпорядження цими об'єктами, не можна застосовуватися до нематеріальних результатів творчої, інтелектуальної (розумової) діяльності. Право інтелектуальної власності є правом особливим. Право інтелектуальної власності — це абсолютне право на ідеальні результати інтелектуальної діяльності. Воно відрізняється від класичного права власності (речового права) як об'єктами, так і формами діяльності, у межах якої вони виникають. *Результатом інтелектуальної діяльності* є втілений в об'єктивній формі інтелектуальний продукт, з яким пов'язані особливі умови охороноздатності та використання, а також здійснення й захисту прав їхніх авторів. *Результати інтелектуальної діяльності* мають ідеальну природу: як нематеріальні об'єкти вони не зазнають зношення чи амортизації, а можуть застаріти лише морально. *Право інтелектуальної власності* належить до нематеріальних цінностей. З одного боку, ці об'єкти мають ідеальну природу та є нематеріальними, однак, з іншого боку вони можуть бути втілені у фізичні (матеріальні) предмети, що мають певну економічну цінність. Виключні (інтелектуальні) права на результати інтелектуальної діяльності, насамперед, спрямовані на відсторонення всіх третіх осіб від їх використання. Щодо прав інтелектуальної власності застосовуються особливі способи набуття та припинення цих прав. Виключне право на об'єкт інтелектуальної власності є строковим і в передбачених законом випадках може зазнавати обмеження. Виключне право на результат інтелектуальної діяльності обмежене

у просторі, а право на творчий результат нерозривно пов'язане з особою творця. Отже, права на результати інтелектуальної діяльності мають територіальний характер. Право на результати інтелектуальної діяльності є поєднанням майнових і особистих немайнових прав, при цьому такі групи прав не є незалежними одна від одної. Навіть при відчуженні матеріального носія об'єкта права інтелектуальної власності автор не втрачає з ним зв'язок, останній продовжує існувати у формі немайнового права автора. Тобто результат інтелектуальної діяльності ніколи повністю не виходить зі сфери впливу його творця. Право на недоторканість твору тісно пов'язане з правом на переробку, право на обнародування твору, що визнається як немайнове право, має властивості, притаманні майновим правам тощо. Отже, не можна штучно виокремити особисті немайнові права з категорії прав на результати інтелектуальної діяльності, оскільки у своєму тісному зв'язку ці обидві групи прав виражають монополізм на продукти інтелектуальної праці. Інтелектуальні об'єкти цінні як ідеальний ресурс, як певні досягнення людського інтелекту, що утримуються на певних носіях. Отже, інтелектуальні об'єкти також можуть мати фізичну форму, але цінність цих об'єктів становить не фізична оболонка, а її наповнення інтелектуальним змістом. *Інтелектуальна праця* є розумовою, мисленнєвою, духовною, творчою. Вона є стилем життя певних людей. Галузь її здійснення — це наука, література, мистецтво, дизайн, сфери технології тощо. Вона має як прикладне значення, тобто втілення в подальшому у виробництво, так і власну окрему значущість. При цьому важливим є те, що спонуканням до здійснення такої праці вважається творчий порив, а не матеріальні підстави, хоча безпосередньо мотивом її здійснення може бути й отримання доходу у формі гонорару, оплати за використання тощо.

Необхідно також зауважити, що свого часу відомий німецький юрист Є. Пікар, намагаючись розробити нові підходи до регулювання прав на результати інтелектуальної діяльності, запропонував доповнити класичну римську класифікацію прав четвертою категорією — «*інтелектуальних прав*» (*jura in re intellectuali*), яка б охопила виключні права, що є правом особливого роду, не передбаченим традиційним поділом прав на речові, особисті та зобов'язальні. Необхідно також зазначити, що в романо-германській системі поширення набуло визнання права інтелектуальної власності специфічним правом на об'єкт інтелектуальної праці, котре охоплює майнові й особисті немайнові права, тобто традиція визнання прав інтелектуальної власності особливими, виключними правами. Відмінностей й розбіжностей між *правом власності* (*речовим правом*) та *правом інтелектуальної власності* набагато більше, ніж спільного, а щодо використання одного й того ж терміна «власність», то це ні про що не говорить, оскільки визначення «інтелектуальна власність» є умовною логічною конструкцією, що вживається до речі, в законодавстві багатьох країн світу вже не одне століття.

Чинне законодавство країн світу більшою мірою засноване на прагматичному підході до цього питання, оскільки, наприклад, у спеціальних міжнародних конвенціях у сфері інтелектуальної власності перевагу надано конкретним категоріям (авторські права, права на винаходи тощо), а власне словосполучення «інтелектуальна власність» розкривається через перелік об'єктів, права на які охоплює обсяг цієї дефініції. Юридична природа цих прав, а також визначення змісту поняття «інтелектуальна власність», міжнародним законодавством не встановлюються. Вбачається, що виокремлення права інтелектуальної власності в окрему четверту книгу

ЦК України дає підстави стверджувати, що все ж таки вітчизняний законодавець звернув увагу на особливу природу права інтелектуальної власності, його відмінність від права власності (речового права).

Правовідносини у сфері інтелектуальної власності регулюються не лише нормами приватного, а й публічного права. З огляду на наявність порівняно самостійної сукупності норм та інститутів права інтелектуальної власності, що регулюють сферу однорідних суспільних відносин за допомогою специфічних методів правового регулювання, нині відбувається становлення в системі національного права України нової самостійної комплексної галузі права — права інтелектуальної власності, комплексний характер якої зумовлений, зокрема, застосуванням таких методів правового регулювання відносин, як: диспозитивний, імперативний, метод заохочення, метод автономії та рівності сторін. Отож, юридичний інструментарій, що застосовується при регулюванні суспільних відносин у сфері інтелектуальної, творчої діяльності, не обмежується методами правового регулювання, притаманним приватному праву. Крім цього, нова галузь права утворена порівняно самостійними інститутами, кожен з яких має свої особливості, зумовлені специфікою об'єктів права інтелектуальної власності.

У системі права інтелектуальної власності можна виділити два основних інститути — це літературно-художня і науково-технічна творчість. Перший інститут отримав найменування — авторське право та суміжні права, а другий — право промислової власності. Перший інститут містить дві окремі частини, що водночас поєднанні між собою: авторське право (літературні, художні, музичні твори, фотографії, комп'ютерні програми, бази даних та ін.), а також права, що є суміжними з авторськими, хоча й мають свою

певну специфіку, що дає змогу виділити їх в окрему групу (виконання, фонограми, відеограми, передачі організацій мовлення). Право промислової власності, своєю чергою, структурно складається з трьох окремих частин: патентне право; правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту товарів і послуг; інші об'єкти промислової власності.

Ключовим елементом системи матеріалізації науково-технічної, технологічної та іншої інформації, що має значення для інноваційного розвитку економіки, промислового прогресу й торгівлі, є спеціальне законодавство, котре регламентує відносини, що виникають у суспільстві з приводу науково-технічних, технологічних нововведень та засобів їх індивідуалізації. Це спеціальне законодавство утворює основу комплексного інституту права промислової власності в сучасному його розумінні, що є інститутом ширшого за спектром регульованих відносин права інтелектуальної власності. Термін «промислова власність» було прийнято до міжнародного застосування у 1883 році в межах Паризької конвенції про охорону промислової власності, учасниками якої нині є понад 170 країн, й Україна також. Поміж охоронюваних об'єктів права промислової власності, Паризька конвенція (ст. 1 (2)) називає: винаходи, корисні моделі, промислові зразки (об'єкти патентного права); торговельні марки (товарні знаки, знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування, географічні зазначення (зазначення походження, найменування місць походження товару); правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг; захист від недобросовісної конкуренції. З часу прийняття Паризької конвенції перелік об'єктів промислової власності значно розширився і нині до нього належні також: наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, комерційні таємниці, ноу-хау,

компонування (топографії, топології) інтегральних мікросхем, селекційні досягнення (сорти рослин, породи тварин), доменні імена тощо.

Свого часу відомий російській цивіліст, професор О. Сергєєв запропонував виокремлювати такий інститут права інтелектуальної власності як «нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності». На наш погляд, у цьому сенсі необхідно погодитись з думкою професорів Т. Каудирова та Г. Андрощука про те, що є «незрозумілим, яким традиціям не відповідають об'єкти права інтелектуальної власності», котрі запропоновано виокремити в цей інститут. З огляду на це, пропонуємо у структурі інституту права промислової власності, виокремлювати три складові: патентне право, правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг та інші об'єкти промислової власності. Водночас нині з'явилися також і новітні об'єкти права інтелектуальної власності, зокрема: нанотехнології, біотехнології, генетично модифіковані організми (ГМО), Інтернет, нова техніка зв'язку, репрографії, електронна комерція, доменні імена та ін.

Інтелектуально-правові відносини (правовідносини інтелектуальної власності) у сучасному суспільстві — це не епізодичні, не поодинокі, а такі суспільні відносини, що закономірно сформувались у системі сучасного права. Ці правовідносини перебувають під впливом позитивного права як нормативно-ціннісного регулятора суспільних відносин. Для реалізації державної політики у сфері правової охорони інтелектуальної власності необхідна збалансованість прав і законних інтересів суб'єктів інтелектуально-правових відносин (правовідносин інтелектуальної власності). Суб'єктами цих правовідносин є держава, творці результатів інтелектуальної діяльності, правоволодільці, користувачі. Залучення результатів науково-технічної та творчої діяльності у госпо-

дарський оборот є одним з ключових напрямів розвитку сучасної інноваційної економіки («економіки знань»), що має забезпечити реалізацію національних інтересів держави.

Завданнями та функціями норм права інтелектуальної власності є, насамперед, забезпечення й гарантія правової захищеності прав на результати інтелектуальної діяльності їхніх творців, адже об'єкти інтелектуальної власності, відокремившись від особи творця, мають бути закріплені за нею, тому що цей результат є «особистим здобутком» здібностей та інтелектуальної праці особистості. Для затвердження прав на результат інтелектуальної діяльності законодавець застосовує владні повноваження, в результаті чого творець набуває цих прав за законом з дотриманням певних правил поведінки. Правова охорона власне результату інтелектуальної діяльності може бути здійснена лише тоді, коли відомий її творець, оскільки результат інтелектуальної праці не існує в реальній дійсності окремо, як наприклад, земля, природні ресурси чи інші об'єкти матеріального світу.

Право як сукупність норм — це правила поведінки суб'єктів загально-го характеру; воно регулює відносини між суб'єктами, що мають на меті досягнення певного результату. Отже, важливими у правовому регулюванні відносин є норми, що встановлюють правове становище суб'єктів права. До кола основних суб'єктів патентно-правових відносин належать: винахідник, патентоволоділець, правонаступники, спадкоємці, роботодавець, попередні користувачі, післякористувачі, держава, патентне відомство, представники у справах інтелектуальної власності (патентні повірені). До основних суб'єктів авторсько-правових і суміжних з авторськими відносин належать: автори, співавтори, упорядники, перекладачі, видавці, публіцисти, журналісти, режисери-постановники, лібретисти, композитори, про-

грамісти, спадкоємці, правонаступники, виконавці, виробники фонограм і відеограм, організації мовлення, організації колективного управління авторськими і суміжними правами, держава.

Водночас основний суб'єкт цих правовідносин — це творець результату інтелектуальної праці (фізична особа), що має право не лише набувати права авторства, але й виключне право на використання цього результату. Теорія природного права була заснована на тому, що право творця духовного блага є невід'ємним, невідчужуваним, природним правом людини та громадянина, результатом її духовної творчості. Проте законодавець, користуючись владними повноваженнями, беручи до уваги інтереси інших суб'єктів цих правовідносин, перебачив право не лише творця на набуття виключного права на інтелектуальний результат, а й інших учасників правовідносин. Отже, основною функцією та принципом права інтелектуальної власності є принцип пріоритету прав творця результату інтелектуальної діяльності та баланс інтересів суспільства, адже використання цього результату має приносити благо не лише його творцям, але й усім іншим членам суспільства. Тож, право інтелектуальної власності має вирішувати поставлені державою завдання: стимулювання процесів створення результатів інтелектуальної власності, гарантія свободи творчості, основним завданням держави є також і надання гарантій охорони нематеріальних об'єктів і захист прав на ці об'єкти відповідно до вимог закону.

Професор В. Єршоменко, аналізуючи наукові роботи провідних фахівців у сфері інтелектуальної власності, звернув увагу на те, що в основу виключного права покладена «заборонна» (негативна) функція, котра дозволяє автору, патентоволоділець унеможливити для всіх третіх осіб несанкціоноване використання запатентованого

ним винаходу або ж опублікованого об'єкта авторського права. Крім цього, він виокремлює також дозвільну (позитивну) функцію виключного права, особливо в межах взаємодії патентного та конкурентного права. Аналогічної думки дотримується також професор Е. Гаврилов. Окрім таких функцій, як «заборона» та «дозвіл», професор І. Зенін називає такі функції виключних прав: визнання авторства на створені результати розумової праці; встановлення режиму їх використання; наділення їхніх авторів, роботодавців та інших осіб виключними правами; захист цих прав. На думку професора Р. Мерзликіної вищезазначені категорії не можна вважати функціями, оскільки функції — це критерії побудови системи права. При цьому, якщо розглядати забороняючу та дозвільну функції щодо виключного права, то вони не можуть вирішити завдань, поставлених державою, а також з позиції сучасної теорії права, не є функціями. Право як регулятор суспільних відносин завдяки регулятивній функції впорядковує суспільні відносини, а через охоронювану функцію охороняє врегульовані суспільні відносини від посягань з боку правопорушників.

Можна сказати про те, що в чинних законодавчих актах використовуються всі види правових норм при регульованні інтелектуально-правових відносин, тому на ці правовідносини право впливає двома шляхами — регулятивним і охоронюваним. Отже, «заборона» та «дозвіл» не мають спеціального механізму правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, вони є лише відправними та спрямовувальними пунктами на цьому відрізку правових відносин. Видається, що відсутність сучасної концепції про функції, методи правового регулювання інтелектуальної власності й те, що наука виключного права використала лише такі «ненаукові» категорії, як «заборона» та «доз-

віл», дає підстави дійти висновку про наявність кризи теорії виключних прав (інтелектуальних прав) і загалом права інтелектуальної власності.

Сьогодні, коли результати інтелектуальної творчої праці посідають достатньо важливе місце в господарському й комерційному обороті, недостатнім є лише гарантія законом визнання виключних прав на творчі результати. Необхідно здійснювати також правове регулювання порядку набуття цих прав, визначити підстави їх набуття, охарактеризувати ознаки та властивості результатів інтелектуальної діяльності, що за законом можуть бути об'єктами виключних прав (права інтелектуальної власності), передбачити засоби закріплення майнових і особистих немайнових прав на ці об'єкти. Тож, інтелектуально-правові відносини підлягають правовому регулюванню, починаючи з визначення прав на нематеріальні об'єкти, визначення правового статусу суб'єктів цих прав, характеристики нематеріальних об'єктів і встановлення порядку правової охорони результатів інтелектуальної діяльності, набуття прав, закінчуючи визначенням способів захисту особистих немайнових та майнових прав на результати інтелектуальної діяльності. Важливо продемонструвати, що право інтелектуальної власності як елемент системи права має свої правові засоби та способи регулювання, об'єднані в єдиний механізм правового регулювання. Так, при встановленні пріоритету, визначенні ознак об'єкта, кола прав, pojawiaються регулятивні і охоронні функції права. Для досягнення поставленої мети в інтелектуально-правових відносинах необхідно застосовувати концепцію пріоритету прав особистості, насамперед, творця результату інтелектуальної діяльності, що буде сприяти проявленню регулятивних і охоронних функцій норм права інтелектуальної власності.

Цікавим видається визначення характеру інтелектуально-правових від-

носин. З огляду на предмет правового регулювання, необхідно зазначити, що ці правовідносини, з одного боку, мають публічний характер, адже у праві інтелектуальної власності існує публічний спосіб набуття прав, а саме звернення до владних органів або сповіщення суспільства про факт створення результату інтелектуальної діяльності, і саме таким чином творець набуває та захищає свої суб'єктивні права. Водночас, з другого боку, через застосування до цих правовідносин дозволу буде застосовуватися метод юридичної рівності сторін, що відображений у диспозитивних нормах, які надають суб'єктові право з власної ініціативи діяти в юридичних межах на принципах координації волі й інтересів учасників правовідносин. Отже, основними функціями права інтелектуальної власності є регулятивна й охоронна.

Серед основних принципів права інтелектуальної власності можна виділити такі: 1) принцип закріплення (зміцнення) виключних прав — через видання певного охоронного документа (патенту, свідоцтва) законодавець здійснює юридичну прив'язку об'єкта до суб'єкта права інтелектуальної власності завдяки публічності та відкритості (йдеться про необхідність

реєстрації об'єктів інтелектуальної власності, засвідчення прав на нематеріальні об'єкти); 2) принцип пріоритету прав автора, творця нематеріального, духовного блага, оскільки саме автор насамперед і найбільшою мірою, має вирішувати юридичну долю створеного ним об'єкта (абсолютність прав автора, абсолютність виключного права); 3) принцип свободи творчості (в цьому контексті особливої ваги набувають особисті немайнові права творця); 4) принцип автономії волі — автор може за власним бажанням зробити створений ним об'єкт інтелектуальної праці надбанням суспільства, а може залишити його неоприлюдненим, і не ставати при цьому взагалі суб'єктом правовідносин; 5) принцип свободи договору у авторсько-правових відносинах, патентно-правових відносинах; 6) принцип свободи комунікацій і творчих працівників; 7) принцип забезпечення відновлення порушених прав та судового захисту прав творців результатів інтелектуальної діяльності; 8) баланс публічних і приватних інтересів. ◆

Список використаних джерел

1. *Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність : підручник / В. Д. Базилевич. — К. : Знання, 2006. — 431 с.*
2. *Близнец И. А. Вопросы интеллектуальной собственности : сб. науч. тр. / И. А. Близнец. — М., 2004. — 496 с.*
3. *Близнец И. Интеллектуальная собственность и исключительные права / И. Близнец, К. Леонтьев // Интеллектуальная собственность. — 2002. — № 6.*
4. *Бощицький Ю. Л. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / Ю. Л. Бощицький. — К. : Логос, 2007. — 488 с.*
5. *Гальперин Л. Б. Интеллектуальная собственность: сущность и правовая природа / Л. Б. Гальперин, Л. А. Михайлова // Советское государство и право. — 1991. — № 12.*
6. *Дроб'язко В. С. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / В. С. Дроб'язко, Р. В. Дроб'язко — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 512 с.*
7. *Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации / В. А. Дозорцев. — М. : Статут, 2003. — 416 с.*

8. Драпак Г.М. *Основи інтелектуальної власності : навч. посіб.* / Г.М. Драпак, М.Є. Скіба. — К., 2007. — 156 с.
9. Жаров В.О. *Право інтелектуальної власності в системі права України / В.О. Жаров.* — К., 2005. — 108 с.
10. Зенин И.А. *Право интеллектуальной собственности : учебник / И.А. Зенин.* — М. Юрайт, 2011. — 567 с.
11. *Интеллектуальная собственность (исключительные права) : учеб. пособие / под ред. проф. Н.М. Коршунова.* — М., 2006. — 576 с.
12. *Інтелектуальна власність : навч. посіб. / за ред. П.М. Цибульова.* — К.: УкрІНТЕІ, 2006. — 276 с.
13. *Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика : наук.-практ. вид. : у 4-х т. / за заг. ред. Святоцького О.Д.* — Т.1 : *Право інтелектуальної власності.* — К., 1999.
14. Коссак В. М. *Право інтелектуальної власності / В.М. Коссак, І.Є. Якубівський.* — К. : Істина, 2007. — 208 с.
15. Калятин О.В. *Интеллектуальная собственность (исключительные права) : учебник для вузов / О.В. Калятин.* — М. : НОРМА, 2000. — 480 с.
16. Конох М.С. *Основи інтелектуальної власності : навч. посібн. / М.С. Конох, А.В. Хрідочкін.* — Дніпродзержинськ, 2008. — 189 с.
17. Кузнецова Н.С. *Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні / Н.С. Кузнецова, О.В. Кохановська // Право України.* — 2011. — № 3. — С. 21–29.
18. Мельник О.М. *Проблеми охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності в Україні / О.М. Пастухов.* — Харків, 2002. — 362 с.
19. Орлюк О.П. *Інтелектуальна власність в Україні: досвід, законодавство, проблеми, перспективи / О.П. Орлюк // Право України.* — 2011. — № 3. — С. 4–20.
20. *Право інтелектуальної власності : академічний курс : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького.* — 2-е вид., переробл. та допов. — К. : Ін Юре, 2004. — 672 с.
21. *Право інтелектуальної власності : науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / за заг. ред. М.В. Паладія, Н.М. Мироненко, В.О. Жарова.* — К. : Парламентське видавництво, 2006. — 432 с.
22. Підпригора О.А. *Право інтелектуальної власності України : навч. посібн. / О.А. Підпригора, О.О. Підпригора.* — К., 1998.
23. *Право інтелектуальної власності: академічний курс : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького.* — К. : Ін Юре, 2007. — 696 с.
24. Пиленко А. А. *Право изобретателя / А. А. Пиленко.* — М. : Статут, 2001. — 688 с.
25. Сергеев А. П. *Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А.П. Сергеев.* — М., 2004.
26. Спасибо-Фатєєва І.В. *Лекції з права інтелектуальної власності / І.В. Спасибо-Фатєєва.* — Х., 2003.
27. Судариков С. А. *Интеллектуальная собственность / С.А. Судариков.* — М., 2007. — 800 с.
28. Сурженко О. А. *Інтелектуальні об'єкти / О. А. Сурженко // Часопис цивілістики.* — Вип. 2. — 2006. — С. 19–22.
29. *Управління інтелектуальною власністю / за ред. П.М. Цибульова.* — К., 2005. — 448 с.
30. Шишка Р. Б. *Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект / Р.Б. Шишка.* — Х., 2002. — 368 с.